

ASIKKALAN JA NASTOLAN VARTIOMÄET

Matti Oijala
6.12.2015

Immilä, Lietтури

Kuva 1, Osasuurennos Vartioketjukartasta, Erkki-Sakari Harju Kuninkaan kartasto Etelä-Suomesta 1776-1805.

Vartioketjujen polttamista pidetään alkuaan esihistoriallisena ilmiönä. Tapa on jatkunut 1700-luvulle asti. On ajateltu, että vartiopaikat sijaitsivat linnavuorilla, jotka olisivat muodostaneet ketjun naapurikylien varoittamiseksi. Rannikon vartiopaikoista on säilynyt sisämaata enemmän tietoja, mutta myös Hämeen linnavuorien keskistä näkyvyyttä on yritetty selvittää koekokeellisesti.

Päijät-Hämeen vartiomaista on vain vähän tietoja. Muistitiedon mukaan Hietanan Rapastenmäellä on poltettu vainovalkeita, ja siellä on sotilaiden rakentamia ajoittamattomia kivipattereita.¹ Muina päijäthämäläisinä vartiomäkinä on mainittu Tiirismaa, Kapatuosianmäki ja Kiiluanmäki.²

Erkki-Sakari Harjun julkaisemassa teoksessa Kuninkaan kartasto Etelä-Suomesta on erillinen Kymijoen vartioketjukarta³. Kymijoki oli tuolloin valtakunnan itärajalta, ja varsinaisen varoitusjärjestelmän lisäksi kartalla on lyhyitä ketjuja hieman kauempana rajasta. Kymijoen vartioketju oli ruotsalaisten sotasalaisuus, eikä se ole ollut yleisesti tunnettu ennen Harjun julkaisua. Paikallisilla asukkailla on ollut tietoa vartiopaikoista, mitä osoittaa esimerkiksi Kokkokallio paikannimenä.

Kymijoen vartioketju oli sotilaallisesti tarkoituksenmukainen valtakunnan rajalla 1700-luvun lopulla ja lienee ruotsalaista alkuperää. Keskityn sen taustamaastossa olleisiin Nastolan ja Asikkalan vartiomäkiin. Vartioketjukartan lisäksi Vesivehmaan alueella on Kuninkaan kartastoon merkitty neljä vartioketjujen polttopaikkaa. Esitän koh-

teet asutushistorian mukaisesti Asikkalan (Vesivehmaan) ja Nastolan ketjuina. Nykyisin Pyhäntä on Nastolaa ja Paimela Hollolaa.

Asikkala:
Pyhäntä, (Lehmusmäki),
Urajärvi, Tammikallio,
Paimela, Paimelanvuori,
Vesivehmaa, Vesivehmaanvuori.

Nastolan ja Asikkalan vartiomäet⁴

Nastola:
Immilä, Lietturi (Sicktumäki, Gektumäki),
Immilä, Someromäki eli Tupakallio (Somenmäki, Toimetoinmäki),
Ruuhijärvi, Leirinmäki (Telasmäki) ja
Vuorenmäki.

Luettelossa on vartiomäen sijaintikunta, kylä, nykyinen nimi maastokartalla sekä suluissa Kuninkaan kartastosta ja/tai vartioketjukartasta luettu nimi.

*Kuva 2, Leirinmäki,
Ruuhijärvi.*

*Kuva 3, Näkymä Leirinmäen
juurelta Ruuhijärven kylälle.*

Mualla Päijät-Hämeessä kyseiseen kartastoon merkittyjä vartiotulien poltto-paikkoja on ilmeisesti vain Renkomäki Lahdessa. Saulo Kepsun ja Timo Alasen aiemmin julkaisemasta vastaavasta kartastosta löytyy vain Someromäki Immilästä. Näiden vartiopaikkojen tarkoitus on ollut 1700-luvulla sotilaallinen ja palvellut Ruotsin armeijaa. Tällöin Päijänteen ja Porvoon itäpuoli, Kymenkartanonläänin alue, on ollut keskeinen.

Asikkalan vartiomaet liittyvät kiinteästi Vesivehmaan alueen vanhaan asutukseen.

Neljä vartiopaikkaa muodostaa kokonaisuuden, joiden kesken savumerkit näkyvät hyvin mäeltä toiselle. Pyhäntaan ja Urajärven pisteet ovat kylien länsilaidoilla, jolloin savumerkit ovat näkyneet Paimelaan ja Vesivehmaalle. Jälkimmäisten kylien tulot ovat näkyneet pitkälle yli Vesijärven.

Nastolassa Immilän ja Ruuhijärven pisteet ovat samoin vanhojen kylien yhteydessä lukuun ottamatta Someromäkeä (Tupakallio), joka on Immilän itäosassa. Onko Immilästä ollut tarve viestiä itään? Vai liittykö Nurmaanjoen (nykyisin Halkokor-

Kuva 4 ja 5, Someromäki, Immilä. Alemman kuvan taustalla pilkottaa Heinolantie.

*Kuva 6 , Näkymä
Vesivehmaanvuorelta kylälle.*

venoja – Luhtajoki) alueeseen unohtuneita asutuksen vaiheita?

Etelässä Nastolan ketjun tarkoituksena oli varoittaa Jokelaa (Arrajoen kartano, ajoittain kapteenin virkatalo), Uuttakylää ja Nastolan kirkonkylää sekä pohjoisessa Jyränköä (Heinola) ja Vuolenkoskea. Vartiutulien näkyvyys näihin kohteisiin on merkitty karttaan nuolilla.⁵ Useat melko tiheässä olevat nimeämättömät ketjun pisteet vanhojen kylien ulkopuolella puuttuvat Kuninkaan kartastosta. Vuolenkosken liittäminen ketjuun oli sotilaallisesti perusteltua, koska se oli köysilauttoineen yksi harvoista Kymijoen ylityspaikoista.

Vartiomäkien kuvaus

Kuninkaan kartasto kuvaa pelkistetyllä tavalla maaston peitteisyyttä. Vartiutulien polttopaikat, mäkien laet, on esitetty aukeina, mikä on ollut tarkoituksenmukaista rovioiden näkyvyyden kannalta. Nykyisin mäet kasvavat sankkaa metsää.

Lietturi

Lietturiin liittyy epämääräistä muistitietoa, jolla on pyritty selittämään nimen alkuperää. Markus Lehtinen tulkitsee sen tarkoittavan tien opastusta.⁶ Lietturi hallitsee Immilän maisemaa. Kuninkaan kartastossa sen laki on piirretty paljaaksi, nykyisin se kasvaa komeaa mäntymetsää, joka haittaa näkyvyyttä Arrajoelle, Uuteenkylään ja Nastolan kirkolle. Ilman metsää näköyhteys olisi. Sen sijaan pohjoiseen, Ruuhijärven suuntaan, Lietturille näkyvät sekä Hiedasmäen että Korkeen puhelinverkko-mastot. Jälkimmäisen perusteella Lietturinmäen ja Leirinmäen länsipään tulien välillä on ollut näköyhteys. Tulien sijainti on määrytynyt välissä olevien mäkien takia hyvin tarkasti.⁷

Kymijoen vartioketjukartassa Lietturi on nimeltään Sicktumäcki ja Kuninkaan kartastossa Gektumäcki. ”Sickt” tarkoittaa näköalaa, mikä sopii tähänkin mäkeen. Mäellä on voinut olla ruotsinkielinen nimensä, mutta arvelen kenttälouonnoksen L - kirjaimen sekaantuneen S ja G kirjaimiksi.

Kuva 7, Näkymä Paimelanvuorelta Vesijärvelle.

Yleisesti Vartiotulikartan nimistö on hyvä-tasoista verrattuna Kuninkaan kartastoon, joten ainakin G-alkuinen nimi on kartanpiirtäjän sekaannus. Nastolan 1749-pitäjäntäkartalla nimi on Leturemäki, joten kirjoitusvirhe on todennäköinen. Lietturin vieressä oleva Koulunmäki (Keijumäki, Ukonmäki) lähipeltoineen on voinut olla sotilasleirin paikka. Ukonmäeltä, näkyy nykyisin Versowoodin saha eli Heinolantienristeys, mutta ei Ruuhijärven Leirinmäen alue.

Someromäki

Someromäen näkyvyyttä on helppo tarkastella, koska sen päällä on puhelinverkko-masto. Mäki on melko matala, mutta se näkyy itään Inkerinniemenlelle ja masto länteen sekä Immilään Koulunmäelle että Ruuhijärvelle Leirinmäelle. Mäen geologinen piirre on itäreunassa oleva avoin

someromuodostelma. Somerikossa on kaksi ihmisen tekemää halkaisijaltaan 1-2 metrin kokoista pyöreähköä kuoppaa.⁸

Vartiotulikartassa kohde on nimetty Toimetoinmäeksi ja kartastossa Somolenmäeksi. Jälkimmäinen lienee muunnos nykyisestä nimestä. Mäen itäpäättä kutsutaan Tupakallioksi siellä olleen luolan mukaan. Sen edustalla on kivikautinen asuinpaikka.

Leirinmäki

Leirinmäki on Ruuhijärven kylän pohjois-reunassa ja sieltä on hyvä näkyvyys kylään. Pohjoisessa mäelle näkyy laajalti toinen Salpausselkä, Vierumäen teollisuusalue ja Härkälä. Vartiotulien polttopaikka on ollut mäen länsireunassa, josta on otettu soraa. Leirinmäki vaihtuu itäpäässä Hiedasmäeksi, ja täällä on puhelinverkko-masto kuten Tupakalliollakin. Tupakallion

masto näkyy Leirinmäelle. Pitkä mäntykangas soveltuu leiripaikaksi ja on ollut sotaväelle erinomainen hyvien tähistyspaikkojen ansiosta.⁹ Sotaväen leiri oli kylälaisten tiedossa vielä 1970-luvulla¹⁰. Vartiutulikartassa mäen nimenä on Telasmäki.

Vuorenmäki

Leirinmäen lounaispuolella on Vuorenmäki, Ruuhijärven korkein paikka. Kartastossa on sen laella epäselvä vartiutulien polttopaikan merkki. Vuorenmäki saattaa olla alkuperäinen talonpoikien käyttämä rovi-on paikka, jonka sotaväki olisi siirtänyt Leirinmäelle. Vuorenmäki näkyy laajalle alueelle kaikkiin ilmansuuntiin. Nimi on pysynyt muuttumattomana 1700-luvulta nykypäivään.

Lehmusmäki

Tämä nimi tunnetaan vain Kuninkaan kartastosta. Mäki sijaitsee Kalkusen itärannalla. Kalkusen lähellä on Valkeajärvi Pyhäntaan rajalla. Lehmusmäen muoto ja korkeussuhteiden esitys Kalkusen itärannalla ei vastaa maastoa, mutta sopisi Valkeajärvelle. Nämä kaksi lähekkäin sijaitsevaa pikkujärveä ovat voineet sekoittua kartastossa.

Tammikallio

Tammikallio on Urajärven länsirajalla oleva selväpiirteinen kohouma. Mäen alla kasvaa nykyisin sankka istutettu, näkymät peittävä metsä. Alusta on lehtomaista, melko kosteaa entistä pelto- ja niittymaata. Mäellä kasvaa tavanomaisia metsäpuita, ei kuitenkaan tammea. Aluskasvillisuuteen kuuluvat esimerkiksi taikinanmarja ja sini-vuokko.¹¹ Tammikallion ja Lehmusmäen

kohdalla jakokuntien rajoihin ja vartiotuliin liittyneet rovioiden polttopaikat ovat voineet sekoittua.

Vesivehmaanvuori

Vesivehmaalla on upeat laajat näköalat moneen suuntaan, mikä osaksi selittää alueen valikoitumista sotilasleirin paikaksi. Vesivehmaanvuori on ollut jyrkkärinteinen soramäki ikivanhan kylän yhteydessä. Sitä on pidetty myös linnavuorena. Valitettavasti soranotto on pilannut mäen, eikä sen luonnetta ole mahdollista nykyisin arvioida maastossa. Mäestä on länsiseinämä jäljellä. Täältä on vapaa näkymä itään Urajärvelle ja Pyhäntaan Valkeavuorelle. Länsi- ja etelärinteen metsä peittää näkymiä näihin ilmansuuntiin, mutta Tiirismaa ja Lahden maamerkit pilkottavat puitten takana.¹²

Paimelanvuori

Paimelanvuori muistuttaa Vesivehmaanvuorta. Täältäkin on otettu soraa, mutta soranotto ei ole kokonaan tuhonnut mäkeä. Mäki on yläosastaan erittäin jyrkkä lukuun ottamatta kapeaa etelä-pohjoissuuntaista polkua. Eteläreunalta avautuu huikea näköala Paimelanlahdelle ja Vesijärvelle. Taustalla näkyvät Messilärinteet, Oululaisen viljasiilo, Lahden hyppymäet ja kaupunki. Mäen laella on merkittävän kokoinen tasanne ja korkeimmalla kohdalla, alle 10 metrin päässä 141,5 m korkeusmerkistä, on kivinen pohja, joka saattaa olla vartiutulien polttopaikka.¹³ Kuninkaan kartaston merkkitulia kuvaava ikoni on tällä kohdalla. Vesijärven pinnasta yli 60 metriä kohoava mäki on luonteva paikka vartiointiin. Se on voinut olla myös puolustuspaikka, linnamäki.

Ruotuväki ja vartiomäet

Nastolassa oli 1700-luvulla tavallisesti 26 ruotusotilasta. Yhteen korpraalikuntaan kuului 21–22 miestä ja näiden kokoontumispaikka oli Immilä. Täältä ruotumiehet marssivat aika ajoin komppanian harjoituspaikalle Vesivehmaalle. Korpraali asui usein Kalkkolassa, Immilän länsiosassa.¹⁴

Ruotuväen kokoontuminen ja liikkuminen on jossakin määrin yhteensopivaa Nastolan vartiomäkien kanssa, mutta käsitykseni mukaan ei riitä selittämään niitä.

Sotaväen tilapäinen majoittuminen ja linnaleirit

Nastolasta on runsaasti tietoja sotaväen muonituksesta ja majoittumisesta 1500-luvun lopulta sekä pikkuvihan ajalta. Etenkin Uusikylä, mutta myös Ruuhijärvi ja Immilä kärsivät tästä rasituksesta.¹⁵ Myös Ruotsinvallan ajan lopulla Nastolassa ja Asikkalassa oli usein sotaväkeä. Kustaa III sodan aikana 1788–1790 Nastolaan oli majoittuneena Helsingin rykmenttiä¹⁶ ja vuonna 1802 sotaväkeä¹⁷. Uusikylä oli vuonna 1808 valittu puolustuspaikaksi, mutta täältä paettiin saarroksiin joutumisen pelossa. Varsinaisista linnaleireistä ei Nastolassa ole säilynyt tietoa. Vesivehmaalla on ikivanha ruotsalaisten leiri- ja harjoitusalue.

Ruuhijärvellä vartiotulien polttopaikka sijaitsee Leirinmäen länsipäässä. Kyseinen mäki on pitkä, hyvin leiriytymiseen soveltuva hiekkakangas. Ruuhijärvellä ja Pyhantakana on Huovila ja Nihtilä-nimiset talot.

Immilässä löydettiin 1951 kansakoulun urheilukentän tasauksen yhteydessä kalmisto, jota on pidetty ruotusotilaiden hautoina.¹⁸

Myös Koulunmäki on hiekkakangas, joka idässä päättyy Oijalan peltoon. Kyseisen pellon keskeltä 20 aarin hernemaan alalta löytyi juhannuksena 2014 muutamia 1700-luvun kolikoita, nappeja ja kuparinen pillin katkelma. Pyhäinpäivänä 2013 kuvion vierestä oli löytynyt kaksi hopearahaa. Toinen oli Kustaa Vaasan ajalta ja toinen Otto III keisariajalta eli yli tuhannen vuoden takaa.¹⁹ Pelto ei sovellu asutukseen. Mikäli 1000-luvun, 1500-luvun ja 1700-luvun löydöt ovat lähtöisin sotilailta, niin Immilän leirialue olisi voinut olla käytössä useana eri aikana todella pitkään.

Sekä Ruuhijärvellä että Immilässä on saatanut olla sotilaiden vakiintuneet leirialueet, jonne sotilaat ovat majoittuneet aika ajoin pidemmäksi aikaa. Vartiotulikartassa Nastolasta esitetty lyhyt ketju on ilmeisimmin suunniteltu majoitettujen sotilasosastojen keskinäistä viestitystä varten. Vartioketjukartassa esiintyvä ”Toimetoinmäki” (Someromäki) nimi saattaa kuvata paikoilleen turhautuvaa sotilaosastoa.

Onko lähtökohta esihistoriallinen?

Vesivehmaa, Paimela, Urajärvi, Pyhantaka, Ruuhijärvi ja Immilä muodostavat maantieteellisesti yhtenäisen ryhmän vanhoja kyliä. Ne sijaitsevat toisella Salpausselällä ja sen eteläpuolisella alueella. Varhaisen asutuksen ja maanviljelyn kannalta nämä ovat erityisen suotuisia rinnemaita. Alue rajoittuu lännessä Vesijärveen ja idässä Kymijokeen ja siihen kuuluvat arkeologian perusteella myös Ahtiala ja Vuolencoski. Mikäli koko alue olisi asutettu esihistoriallisella ajalla systemaattisesti, ryhmässä tulisi olla vielä yksi kylä Vuolencosken etelä- ja Immilän itäpuolella. Tä-

Kuva 8, Immilän Koulunmäki eli Ukonmäki ja sen itäpuolinen pelto.

män takia Someromäen vartiopaikka on mielenkiintoinen. Kyseinen mäki sijoittuu Arralahdenmaan eli nykyisen Metsäkylän länsireunaan. Arralahdenmaa oli jakokuntien muodostuksessa, 1400-luvun alussa, Immilään liitetty eräkappale, johon Ruuhijärven kylällä oli kolmannesoiikeus.

Merkitulua poltettu myös rajankäynnin takia. Pyhantaan ja Urajärven vartiopaikat kartastossa sijaitsevat jakokuntien rajapaikoilla. Näillä kohdin erilaisten tulien polttopaikat ovat voineet sekoittua, mikä viittaa siihen, että Ruotsin armeija on 1700-luvulla luonut järjestelmänsä perustuen talonpojilta saamaansa tietämykseen.

Vesivehmaan, Paimelan, Immilän ja Ruuhijärven vartiomäkien toimivuus on selvästi parempi kuin vartioketjun nimeämättömien pisteiden. Vaikuttaa, että sotilaat olisivat luoneet uusia pisteitä ketjuja varten. Mielenkiintoisella tavalla vartiotulimäet sijoittuvat samaan tapaan kuin nykyiset puhelinverkkomastot. Viestinnän peruste,

näkyvyys, ei ole muuttunut. Käsitykseni mukaan Ruotsin armeija on 1700-luvulla hyödyntänyt talonpojilta saamaansa viestijärjestelmää ja täydentänyt sitä Vuolenskoskea ja Heinolaa suojatakseen.

Vartiopaikat sijoittuvat toisen Salpausselän lähetyvillä oleviin kyliin, mutta puuttuvat ensimmäisen Salpausselän kylistä Villähde, Nastola ja Uusikylä. Näistä kylistä ovat myös arkeologiset löydöt vähissä. Vaikuttaa, että armeijan leiripaikat ovat vakiintuneet jo varhain keskiajalla ja niiden sijoitus on yhteneväinen Ruotsin vallan ajan alun asutuksen kanssa.

Kuninkaan kartaston nimistö

Kuninkaan kartasto on kartoitettu kertaalleen, mutta karttoja on piirretty 3-4 sarjaa.²⁰ Nämä ovat keskenään hieman erilaisia. Kartaston sellainen nimistö, mikä ei esiinny muualla, on palvellut armeijan tar-

peita. Vartiopaikkojen nimet ovat tällaisia ja osa niistä on vaihtunut nykyaikaan mennessä. Yleisesti vartiomäkien muistumaa nimistössä ovat esimerkiksi Kokkokalliot tai -vuoret, jotka painottuvat maantieteellisesti Päijänteen itäpuoliseen Suomeen.²¹ Murteissa kokkosanan levinneisyys on paikannimiä tasaisempi ja laajempi koko Suomessa.

Kuninkaan kartaston ja vartioketjukartan nimistö on tallentunut 1700-luvun sotilaallisesti merkittävältä alueelta eikä kuvaa vartiomäkien esiintymistä koko laajuudessaan.

Vartiomäet ja linnavuoret

Aikaisemmin vartiopaikat ja -tulet on yhdistetty linnavuoriin. Useat linnavuoret ovat luonteeltaan pakolinnoja, joiden suojiin paikallinen väestö on piiloutunut vaikeina aikoina. Näkyvien tulien polttaminen tällaisilla paikoilla ei olisi ollut mielekästä, koska se olisi ohjannut vihollisen pako- paikkaan.

Tutkimusalueella on yksi yleisesti hyväksytty muinaislinna Nastolan Salajärvellä. Tämä jää Asikkalan – Nastolan ketjun keskelle, eikä sillä ole vartiotulien polttopaikkaa. Lisäksi Salajärvellä oli neljän hehtaarin kokoinen Hätäsaari, jonka nimi muuttuu autonomian ajan kartoissa Kangassaareksi. Tämä on esimerkki siitä, kuinka suojapaikkoja on pidetty salassa 1800-luvulla.

Tyypillisesti vartiomäet ovat sijainneet kylän yhteydessä ja siellä poltettu tuli (vainovalkea) on näkynyt naapurikylään. Linnavuorien välisen näkyvyyden etsintä ei

vaikuta mielekkäältä. Viesti on kulkenut vartiomäeltä naapurikylään ja sieltä edelleen. Joissain tapauksissa vartiomäki ja linnavuori on saattanut olla yksi ja sama paikka. Päijät-Hämeessä tällaisia ovat voineet olla Paimelanvuori ja Vesivehmaanvuori.

Vartiomäet ovat osa Asikkalan ja Nastolan kylien historiaa. Kohteiden tunnistaminen antaa käsityksen vanhoista puolustustavoista, jotka olivat käytössä Ruotsin vallan loppuun asti. Vartiomäet ovat muodostaneet ketjun ja lähikylät ovat tehneet keskenään yhteistyötä. Tämä on varhaisimpia esimerkkejä omaa kylää laajemmasta paikallisesta yhteistyöstä ja identiteetistä.

Lähteet

Suulliset tiedonannot

Harju, Erkki-Sakari, sähköpostitiedonanto 1.1.2015.

Arkistolähteet

Ruotsin Sota-arkisto (Kra), Tukholma

Situations Charta öfver Kong. Helsinge Regements Vinter Qvarter uti Nastola Capell... (1789 - 1790).

Svenska Armens Winter Qvarters Charta 1789 – 1790.

Underdånigste Relations Carta öfver en del af Finska Armeens Cantonerings Qvarter (1802).

Kotimaisten kielten keskus (Kotus)

Nimiarkisto, Nastola, Marjaana Kempas 1972.

Internetjulkaisut

Museovirasto, Muinaisjäännösrekisteri.

Painamattomat lähteet

Lång, Jukka 2009, Erityislaatuinen armeija, Helsingin Yliopisto Pro gradu-tutkielma.

Painetut lähteet

Harju, Erkki-Sakari 2012, Kuninkaan kartasto Etelä-Suomesta 1776-1805, SKS toimi tuksia 1373.

Lehtinen, Markus 1950, Nastolan erä- ja rajahistoria, Lahti.

Mäkelä, Anneli 1979, Nastolan historia osa 1, Jyväskylä.

Päijät-Hämeen liitto 2008, Päijät-Hämeen kiinteät muinaisjäännökset A169.

Saartio, Rafael 1963, Asutuksen leviäminen Hollolaan, Suur-Hollolan kirja, Porvoo.

Viitteet

¹ Päijät-Hämeen kiinteät muinaisjäännökset 2008, 22.

² Suur-Hollolan kirja 1963, 23.

³ Harju 2012, 41.

⁴ Harju 2012, 101, 111 ja 112.

⁵ Harju 2012, 41.

⁶ Lehtinen 1950, 27.

⁷ 16.4.2015, maastokäynti.

⁸ 15.4.2015, maastokäynti.

⁹ 15.4.2015, maastokäynti.

¹⁰ Kotus, Nimiarkisto, Nastola, Leirinmäki.

- ¹¹ Maastokäynti 19.4.2015.
¹² Maastokäynti 19.4.2015.
¹³ Maastokäynti 19.4.2015.
¹⁴ Lång 2009, 37.
¹⁵ Mäkelä 1979, 369.
¹⁶ Kra C1 06 ja Kra g5 04.
¹⁷ Kra Scra pf 161 nr 12.
¹⁸ Muinaisjäännösrekisteri, Nastola, Immilän kansakoulu.
¹⁹ Muinaisjäännösrekisteri, Nastola, Oijala.
²⁰ Harju sähköpostitiedonanto 1.1.2015.
²¹ Kansalaisen karttapaikka paikannimi-haku Kokkokallio ja Kokkovuori.

Valokuvat: Matti Oijala.

Kirjoitus on aiemmin julkaistu Päijät-Hämeen Tutkimusseuran vuosikirjassa 2015, "Poimintoja Päijät-Hämeestä."

Kuva 9, Vartiomäet numeroituina ja Kalkkolan Linnavuori = L.

